

Dienst Geestelijke Verzorging - Dienst Justitiële Inrichtingen

(Deze tekst dateert uit ongeveer 2012 en dank ik aan Frits Langeraar, eens DTO student in Ede)

1. Geestelijke Verzorging - wat is het eigenlijk?

Geestelijke verzorging: wat is dat eigenlijk? "Kun je dat eten?" zeiden zij dan vroeger bij ons thuis. Een andere vraag is: waarom geestelijke verzorging in een justitiële inrichting? Het zijn meestal de eerste vragen die een gedetineerde stelt als hij voor het eerst vast komt te zitten. Maar ook worden deze vragen gesteld door mensen die er 'buiten' (in de maatschappij) staan. Natuurlijk is er wel een vermoeden wat geestelijke verzorging is, maar het scherp op je netvlies krijgen is toch nog best lastig.

Meestal komt de vraag naar geestelijke verzorging¹ door bepaalde crisissituaties waarbij mensen in een existentiële nood komen te verkeren. Hierbij komt nadrukkelijk de zingevingsvraag aan de orde die specifiek op het terrein van de geestelijke verzorging ligt. Zo vragen mensen die ernstig of langdurig ziek worden, zich vaak af: "Waarom overkomt mij dit?" of "Wat is de zin van dit alles?". Als ze dan in een ziekenhuis of een zorginstelling komen, willen ze graag met iemand praten over al die zinvragen die maar in hun hoofd malen. Zo is dat ook met mensen die in een huis van bewaring of een gevangenis terecht komen en geplaagd worden door zelfverwijt en schuldgevoel. Er is dan een sterk verlangen naar een 'luisterend oor'. Vooral door het gevoel dat de bodem van jouw bestaan onder je voeten weggeslagen is. Alles is onzeker geworden. Voor je gevoel heb je dan niets meer in de hand.

In een klein boekje met de titel 'Omdat het om mensen gaat'², geschreven voor mensen die vast komen te zitten in een justitiële inrichting, lezen we vrijwel meteen wat geestelijke verzorging is. Het heeft te maken met alles wat mensen denken, voelen en ervaren. Met hun leven en de weg die zij in hun leven tot nu toe gegaan hebben. Ook de relatie met God of het goddelijke speelt een belangrijke rol. Om over al deze zaken en vragen te kunnen praten, is de dienst geestelijke verzorging. De meest voorkomende onderwerpen tijdens individuele en groepsgesprekken zijn levensverhalen, de zin van het leven, relatie- en gezinsproblematiek, toekomstperspectief, detentiebeleving, geloofsvragen, verslavingsproblematiek, eenzaamheid.³

¹ In het Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging wordt geestelijke verzorging als volgt gedefinieerd: De professionele en ambtshalve begeleiding van en hulpverlening aan mensen bij zingeving aan hun bestaan, vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging en de professionele advisering inzake ethische en/of levensbeschouwelijke aspecten in zorgverlening en beleidsvorming.

Doolaard, Jaap (red.). *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*. (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006, geheel herziene editie) p. 21.

² Lenssinck, Annemieke. *Dienst Geestelijke Verzorging. Omdat het om mensen gaat*. (Den Haag: Uitgave van de Dienst Geestelijke Verzorging/Dienst Justitiële Inrichtingen, juni 2009) 24 pp.

³ Zie: <http://www.dji.nl/Organisatie/Locaties/Landelijke-diensten/Dienst-Geestelijke-Verzorging/Organisatie/>

Iedereen die in Nederland is ingesloten, heeft recht op geestelijke verzorging. Justitiabelen⁴ kunnen zich bij één geestelijk verzorger inschrijven. In de Nederlandse situatie zijn er zeven denominaties of religieuze en levensbeschouwelijke stromingen: de protestantse, de rooms-katholieke, de islamitische, de humanistische, de joodse, de hindoeïstische en de boeddhistische geestelijke verzorging. Alle zeven denominaties zijn namens de verschillende zendende instanties in de penitentiaire inrichtingen vertegenwoordigd.

De diensten die de geestelijke verzorging bieden zijn:

1. intakegesprekken (individueel en groepsgericht)
2. ambulante gesprekken/lopen op de ring (de verblijfsafdeling van de gedetineerden in de inrichting)
3. individuele gesprekken
4. groepsgesprekken
5. kerkdienst/gebedsdienst/bezinningsbijeenkomst
6. bijzondere bijeenkomsten (bijeenkomst naar aanleiding van een incident, calamiteit of crisis, bijeenkomst in het kader van een religieus of maatschappelijk thema en feestelijke bijeenkomsten, ontmoeting, kennismaking, religieuze viering)
7. bijstaan justitiabele in crisissituatie (als er iets ergs gebeurt met henzelf of hun familie of binnen de inrichting op het gebied van zingeving en spiritualiteit).

Het levensbeschouwelijke veld is de laatste jaren sterk veranderd. Op heel verschillende manieren zoeken mensen naar zin en levensoriëntatie, ook binnen de penitentiaire wereld. Van de geestelijke verzorger wordt dan ook veel kennis en creativiteit verwacht om in te spelen op de huidige zin- en levensvragen. Geestelijke verzorgers weten ook veel over ouders, kinderen en detentie. Als een justitiabele geen bezoek krijgt, kan de geestelijke verzorger bemiddelen voor bezoek van een vrijwilliger. De geestelijke verzorger heeft ook veel informatie over allerlei vormen van nazorg, zoals begeleiding door een vrijwilliger als justitiabelen vrijkomen of over huizen waar ze begeleid kunnen wonen.

2. De beleidscontext van de Dienst Geestelijke Verzorging

De Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) schept voorwaarden voor de inhoud van de geestelijke verzorging, het personeelsbeleid en de personeelsinzet van de geestelijk verzorgers.

De Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) is een landelijke dienst van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en adviseert de politieke en ambtelijke leiding van DJI over de geestelijke verzorging in de justitiële inrichtingen. De dienst is gericht op samenwerking met justitiële en maatschappelijke organisaties en levert een essentiële bijdrage aan een humaan detentieklimaat.

Het motto luidt: 'De Dienst Geestelijke Verzorging zorgt voor verbinding met behoud van identiteit'. Vanuit verschillende geloofs- en levensovertuigingen richt de Dienst Geestelijke Verzorging zich op alle mensen die justitieel zijn ingesloten: gedetineerden, forensische patiënten (tbs-gestelden), jongeren en vreemdelingen in bewaring.

⁴ Justitiabelen zijn mensen die opgesloten zijn in justitiële inrichtingen omdat zij veroordeeld zijn voor een misdrijf of nog niet veroordeeld en in afwachting zijn van het vonnis van hun rechtszaak. Volwassenen gedetineerden zitten vast in gevangenissen en Huizen van Bewaring. Een gevangenisstraf kan alleen worden opgelegd als er sprake is van een misdrijf (diefstal, geweldsdelicten, zedendelicten, doodslag of moord).

De Dienst Geestelijke Verzorging zorgt door de inzet van geestelijk verzorgers dat de vrijheid van godsdienst ook voor ingesloten en wordt gewaarborgd. In artikel 41 van de Penitentiaire Beginselenwet⁵ staat dat 'de gedetineerde recht heeft zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden en te beleven.' Daarnaast wordt vermeld dat de overheid er zorg voor draagt dat er 'in de inrichtingen voldoende geestelijke verzorging beschikbaar is die zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van de ingesloten en'.

Er werken in totaal circa 250 geestelijke verzorgers in alle justitiële inrichtingen in Nederland, verdeeld over de zeven genoemde denominaties. Zij zijn als ambtsdragers uitgezonden door zendende instanties⁶ maar als ambtenaren in dienst van de overheid bij de Dienst Justitiële Inrichtingen dat onder het Ministerie van Veiligheid en Justitie valt. Deze bezielde ambtsdragers begeleiden vanuit hun eigen overtuiging iedereen bij het omgaan met verleden, de actuele levenssituatie en de ontwikkeling van toekomstperspectief.

Wat de geestelijke verzorgers zo bijzonder maakt is de uitrusting van de geestelijke verzorging. Deze uitrusting bestaat uit:

- het werken vanuit het ambt dat geborgd is door het ambtsgeheim
- het bieden van een vrijplaats
- het zijn van aanspreekpunt voor levensbeschouwing binnen de inrichting
- het zich bezighouden met zingevingsvraagstukken (ethiek)
- de nauwe samenwerking met vrijwilligers
- bemiddeling van gedetineerden met de inrichting, familieleden en andere relaties bij moeilijkheden en conflicten.

⁵ Artikel 41 Penitentiaire beginselenwet

1. De gedetineerde heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden en te beleven.
2. De directeur draagt zorg dat in de inrichting voldoende geestelijke verzorging, die zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van de gedetineerden, beschikbaar is.
3. De directeur stelt de gedetineerde in de gelegenheid op in de huisregels vastgestelde tijden en plaatsen:
 - a. persoonlijk contact te onderhouden met de geestelijke verzorger van de godsdienst of levensovertuiging van zijn keuze, die aan de inrichting is verbonden;
 - b. contact te onderhouden met andere dan de onder a genoemde geestelijke verzorgers volgens artikel 38;
 - c. in de inrichting te houden godsdienstige of levensbeschouwelijke bijeenkomsten van zijn keuze bij te wonen.Artikel 23 is van overeenkomstige toepassing.
4. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden nadere regels gesteld ten aanzien van de beschikbaarheid van de geestelijke verzorging. Deze regels hebben betrekking op de verlening van geestelijke verzorging door of vanwege verschillende richtingen van godsdienst of levensovertuiging, op de organisatie en de bekostiging van de geestelijke verzorging en op de aanstelling van geestelijke verzorgers bij een inrichting.

⁶ Er zijn zeven erkende zendende instanties actief binnen het Gevangeniswezen: de Protestantse Kerken, de Rooms-katholieke kerk van Nederland, het Humanistisch Verbond (HV), het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), de Boeddhistische Unie Nederland (BUN) en de Joodse Gemeenten (waaronder de driedeling van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK), het Portugees-Israëlitisch Kerkgenootschap en het Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom), Hindoe Raad Nederland (HRN).

Deze instanties zijn via de daartoe aangewezen geestelijke verzorgers verantwoordelijk voor de inhoud van de geestelijke verzorging binnen de justitiële inrichtingen.

3. Samenvatting

Met het beschrijven wat geestelijke verzorging is in een penitentiaire inrichting en wat hun diensten zijn, is ook de noodzaak van geestelijke verzorging besproken. Geestelijke verzorging bestaat in de eerste plaats omdat het om mensen gaat met vragen over levensbeschouwing en zingeving. Maar ook mensen die in geestelijk existentiële nood kunnen verkeren.

De Dienst Geestelijke Verzorging is bij de wet geregeld waarbij de overheid borg staat de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging en voor het recht zijn of haar godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen vrij te belijden en te beleven. Om die reden zijn er verschillende denominaties die onder verantwoordelijkheid voor de inhoud van het werk door zendende instanties uitgezonden en actief zijn in het penitentiaire werkveld. Geestelijke verzorging die binnen de penitentiaire inrichtingen toch een onafhankelijk positie inneemt, staat ook voor verbinding, voor gedetineerden met zichzelf, met het leven, met anderen, met God of het hogere in het leven. In die zin maakt de geestelijke verzorging deel uit van het dagelijkse leven en het programma in een penitentiaire inrichting. In het volgende hoofdstuk wil ik dit programma nader verkennen.

De rollen van de protestants-christelijke geestelijke verzorging

1. Inleiding

De Dienst Justitiële Inrichtingen faciliteert dat gedetineerden een kerkdienst, gebedsdienst of bezinningsbijeenkomst kunnen bijwonen, dat zij kunnen deelnemen aan groepsbijeenkomsten en dat zij individuele geestelijke verzorging ontvangen. De Dienst Justitiële Inrichtingen is er ook verantwoordelijk voor dat gedetineerden in een acute crisis (bijvoorbeeld suïcide) zorg van de geestelijke verzorging krijgen.

In dat kader biedt de protestants-christelijk geestelijke verzorging diverse diensten aan zoals kerkdiensten, groeps gesprekken, individuele gesprekken, contacten met vrijwilligers, bijstand bij crisissituaties, nazorgactiviteiten. Een belangrijk aspect van dit werk is het justitiepastoraat waarin gedetineerden in pastorale zin begeleid worden. Een belangrijke vorm van het pastoraat is het zogeheten herstelgericht pastoraat⁷ dat als doel heeft om in de meest brede zin relaties te herstellen.

⁷ “Herstelgericht pastoraat is een nieuwe vorm van werken in het justitiepastoraat. De aandacht voor ‘herstel’ is een brede maatschappelijke ontwikkeling. Om een goed beeld te krijgen van wat herstelgericht pastoraat eigenlijk is, moeten we op zoek gaan naar de basis van deze ontwikkeling. Herstelgericht pastoraat baseert zich op een nieuwe beweging, genaamd restorative justice, een stroming die zijn oorsprong vindt in het strafrecht. Het gedachtegoed van restorative justice heeft in Nederland doorgang gevonden onder de noemer herstelrecht. Men bezint zich sinds een aantal jaren steeds meer op een tekort in de juridische procedure. Kort gezegd: bij de normale juridische procedure wordt de dader gestraft voor zijn misdrijf. De geschade partijen, de samenleving en de slachtoffers, blijven hierbij buiten beeld. Terwijl het juist van groot belang is om de schade die ontstaan is te onderkennen en te proberen deze te herstellen. De aandacht voor herstel heeft een heel aantal doorwerkingen gevonden, waarvan herstelgericht pastoraat er één is. Om herstelgericht pastoraat in een bredere context te plaatsen, zal in dit hoofdstuk worden ingaan op

Het is goed om aan te geven wat de rol van de protestants-christelijk geestelijke verzorger bij al deze verschillende 'producten' (diensten) is.

2. Kerkdiensten

De kerkdiensten in de gevangenis worden in een aparte ruimte – een stiltecentrum – binnen de penitentiare inrichting gehouden. Deze diensten lijken op diensten buiten de muren met een liturgie en muziek. Ook wordt er gebeden, gezongen en gepreikt over een Bijbelverhaal. Soms is er een koor, maar veelal zorgen de gedetineerden zelf voor muziek en zang.

Er zijn echter ook verschillen. De kerkdiensten van de protestants-christelijk en rooms-katholieke geestelijke verzorging worden in de meeste inrichtingen gezamenlijk georganiseerd. Deze oecumene is vooral om praktische redenen zoals het beperkt aantal uren dat geestelijk verzorgers in dienst zijn en natuurlijk de inplanning van kerkdiensten in het dagprogramma van de gedetineerden.

Een ander verschil is dat voor de kerkdienst de gedetineerden door de justitiepastor en de kerkvrijwilligers verwelkomd worden met een hand en wordt er eerst met de gedetineerden koffie gedronken. De vrijwilligers komen uit allerlei kerken. Tijdens de koffie is dan al even iets van contact met de gedetineerden.

De 'echte' kerkdienst begint (net als onze diensten) met votum en zegengroet. Maar er zijn meer verschillen. Om te beginnen zijn er bij deze diensten of alleen gedetineerde mannen of vrouwen. Er wordt veel gezongen en dan natuurlijk niet alleen uit het psalmboek of het Liedboek. Sommige gevangenen hebben hun eigen herinnering aan liederen en dat kan net zo goed van Johannes de Heer zijn. Er is veel meer spontaniteit. Als er een lied als 'Ik zie een poort wijd open staan' wordt gezongen, dan kan dat zo maar veel hilariteit oproepen.

Een ander belangrijk verschil is de sfeer en de intimiteit door het vertrouwde contact met de justitiepastor. Hij of zij wordt gezien als één die hen dichtbij staat. Dankbaarheid en respect. Zoals gezegd geeft de dominee/pastor bij binnenkomst de gedetineerden een hand. Soms wordt er even iets persoonlijks met de dominee/pastor uitgewisseld. Voor de gedetineerden is de dominee/pastor de vaste en vertrouwde persoon die er altijd voor hen is. Zelfs op zondag.

Ook wordt er meer gebruik gemaakt van symbolen zoals het aansteken van kaarsen, dat voor gedetineerden heel belangrijk is. Voor hen is dat iets als een gebed. Maar ook het voorlezen van de Bijbeltekst in de kerkdienst heeft voor hen

wat restorative justice en herstelrecht is en welke initiatieven hieruit voortgekomen zijn." (Borgdorff, Marianne. *Bachelorscriptie Herstelgericht pastoraat. Een verkennend onderzoek naar de wortels van een nieuwe vorm werken in het justitiepastoraat.* p.9).

Zie: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0901-200704/Bachelorscriptie%20Marianne%20Borgdorff,%20Godgeleerdheid.pdf>.

In dit verband wil ik ook wijzen op een doctoraalscriptie van Jeanet Jansen-van Driel: Jansen-van Driel, J. *Herstel en Detentie – een onderzoek naar de mogelijkheden van herstelgerichte detentie in relatie met de geestelijke verzorgingspraktijk.* (Doctoraalscriptie Universiteit voor Humanistiek Utrecht, Renswoude: 2004).

Zie ook: <http://www.restorativejustice.nl>.

een bijzondere betekenis. Die woorden van God zijn dan zo verheven en tegelijkertijd zo dichtbij.

In de kerkdienst wordt veel met muziek gedaan. De preek is daardoor ook anders, eenvoudiger, veel korter en minder centraal. Aan het eind krijgen de bezoekers van de kerkdienst een bloem als groet van enkele kerkelijke gemeenten in de omgeving. Soms worden de vrijwilligers persoonlijk bedankt door de gedetineerden, omdat zij blij zijn dat die vrijwilligers hen de moeite waard vinden om samen met hen de dienst bij te wonen.

De essentie⁸ van de kerkdienst in de gevangenis is toch iets van het geloven in God te laten zien. Voor al die vastgelopen mensen dat zij mogen ervaren dat Hij met ontferming naar hen ziet. Want hoe stoer ze er soms ook uitzien en hoe groot ze ook over zichzelf spreken, ten diepste verlangen zij naar bevrijding door vergeving. Daar gaat het toch uiteindelijk om, de boodschap van vergeving, vrij van schuld. Soms ervaren zij dat door de preek, maar soms is het net die ene regel die je samen zingt, of die aandacht die een vrijwilliger schenkt door te vragen "hoe gaat het er mee?".

3. Groepsgesprekken

Een ander fenomeen in de gevangenis zijn de groepsgesprekken. Bij de geestelijke verzorging vanuit de Protestants Christelijke traditie voorzien de gespreksgroepen, naast de kerkdiensten, duidelijk in een behoefte. In deze gespreksgroepen gaat het over het leven in de gevangenis met elkaar, over het gemis aan thuis, over zingeving, over de Bijbel, over vergeving en omgaan met je vijanden, over bidden, over liefde en trouw, over verslaving en zonde. Het is 'een plaats waar je samen met anderen over het leven kan praten', is een uitspraak van een gedetineerde.⁹

Gespreksgroepen zijn een belangrijk onderdeel van het justitiepastoraat. De gesprekken hebben een vormend karakter. Samen praten over de Bijbel. Over de vragen die hierbij zijn. Gedetineerden leren naar elkaar te luisteren. Ook helpen groepsgesprekken om na te denken over de toekomst. Geloof en de kerk? In de gesprekken kunnen zij leren van elkaar.

4. Individuele gesprekken

Het werk van de justitiepredikant/-pastor bestaat ook uit het voeren van persoonlijke gesprekken met individuele gedetineerden. Een gedetineerde kan om allerlei redenen contact zoeken met de dominee/pastor. Soms is de kerkdienst aanleiding voor een gesprek, maar vaak gaat het over relatieproblemen of andere problemen thuis. In het huis van bewaring natuurlijk als ze voor de rechter moeten komen en hem knijpen voor de straf die komen gaat. Ook om schoon te schip te maken met het verleden en dat geweten dat maar knaagt. Gedetineerden kunnen als zij een persoonlijk gesprek met de dominee/pastor willen een sprekersbriefje invullen. Soms zijn deze sprekersbriefjes helemaal volgeschreven, maar vaker staat er alleen: 'gesprek' of

⁸ Om iets van wat er gebeurt in de gevangeniskerkdienst als Gods woord open gaat, wordt zo treffend en ontroerend mooi beschreven in hoofdstuk 9 'In het licht van Gods genade' uit het boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' van ds. Jan Eerbeek (blz.125/130). Het tasten naar verzoening.

⁹ Eerbeek, Jan. *Een misdadiger is meer dan zijn delict*. p.115.

'privé'. Ten slotte hoeven die bewaarders ook niet alles te weten.

In de gesprekken met de dominee/pastor wordt vaak over hun geestelijke nood gesproken, over hun schuld, over hun leven dat ze zo vergooid hebben, hoe het nu toch verder moet, over God en alles er omheen. Sommige willen in de gevangenis trouwen en dit met de dominee/pastor bespreken. Jan Eerbeek illustreert in zijn boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' tal van deze sprekersbriefjes met bijschriften die hij in zijn werk als justitiepredikant van gedetineerden ontvangen heeft (blz.107-111). Aandoenlijke verzoeken. De rol van de dominee/pastor is voor de één die van vertrouwenspersoon, voor de ander van biechtvader aan wie je zonden en schuld kunt belijden, in de intieme sfeer van één-op-één-gesprek. Een geestelijke coach die gedetineerden in al zijn of haar persoonlijke vragen en worstelingen bij wil staan, troosten en bemoedigen, samen bidden en stil zijn voor God.

5 Herstelgericht pastoraat

In een korte schets over herstelgericht pastoraat¹⁰ beschrijft de Adjunct Hoofdaalmoezenier Wim Timmer wat de werkzaamheden van justitiepastores in dit licht zijn. Hierbij zoeken zij de ontmoeting met gedetineerden vanuit een diepe bewogenheid voor iedere gedetineerde als kind van God. In het herstelgericht pastoraat gaat het om het herstellen van relaties tussen God en mensen, tussen mensen onderling en de relaties met zichzelf. Het is een zoeken naar wat verloren is gegaan aan persoonlijke identiteit en het hervinden van eigen waardigheid. Uitgangspunt voor het herstelgericht pastoraat dat gedetineerden positief gemotiveerd kunnen worden om hun leven te (willen) veranderen. Hierbij zijn drie belangrijke pijlers aan te wijzen: de gedetineerde zelf, het slachtoffer en de maatschappij. De pastorale zorg van het justitiepastoraat kenmerkt zich als een op herstel gerichte zorg waarbij criminaliteit gezien wordt als een ernstige relatiebreuk tussen gedetineerden, slachtoffers en maatschappij. Deze breuk moet hersteld worden wil een goede resocialisatie en re-integratie mogelijk worden. Naast morele reflectie en bewustwording van wat is aangericht heeft het herstelgericht pastoraat tot doel te komen tot herstel van de relaties tussen gedetineerden, slachtoffers en maatschappij.

Bij herstelgericht pastoraat gaat het om herstel van relaties die verstoord en beschadigd zijn. Dit vraagt niet alleen om bemiddeling en om partijen met elkaar te verbinden, maar ten diepste om het bewerken dat er verbinding en herstel tussen beiden komt door vergeving. Eigenlijk is dat de kern van herstelgericht pastoraat: dat een dader zich bewust wordt wat hij heeft aangedaan en zo ver komt dat hij aan het slachtoffer vergeving vraagt en dat het slachtoffer zo ver komt dat hij de dader vergeving schenkt. Herstelgericht pastoraat gaat dus ten diepste om het herstel van relaties door vergeving. Dat gaat niet zo maar, dat is een langdurig proces dat veel tijd vraagt.

Het justitiepastoraat gaat daarbij uit van de levensloopbenadering. Alleen vanuit het levensverhaal van de gedetineerde kan perspectief ontwikkeld worden om te

¹⁰ Deze paragraaf is gebaseerd op het artikel 'Herstelgericht pastoraat als toekomstvisie' geschreven door Wim Timmer en opgenomen in de bundel *Laat me los hou me vast* (Lelystad, 2012). Ook in het *Handboek Justitiepastoraat* heeft Timmer een hoofdstuk geschreven over *Herstelgericht pastoraat en diaconie, vrijwilligerswerk en oriëntatie op nazorg* (p.267-291).

willen veranderen. Daarom moet het verleden van de gedetineerde besproken worden, omdat dat bepalend is geweest voor zijn of haar ontwikkeling. Alleen als gedetineerden uit het verleden ontdekken wie zij geworden zijn, kunnen zij wegen vinden om te veranderen. Het justitiepastoraat noemt deze weg van verandering: de weg van Vertrouwen, Verwachten en Verlangen (VVV). De Weg van de Verandering is voor de gedetineerden een persoonlijke routeplanner waarbij de justitiepastores het VVV-loket zijn.

De activiteiten van herstelgericht pastoraat hebben tot doel de gedetineerde zich bewust te laten worden van wat hij heeft aangericht, inzicht te laten krijgen in de gevolgen van zijn crimineel gedrag en te stimuleren en te motiveren te doen wat in zijn vermogen ligt dit te herstellen. Herstelgericht pastoraat is altijd gericht op de relationele consequenties. Zonder de ondersteuning van (kerk)vrijwilligers kan het herstelgericht pastoraat niet functioneren, omdat vrijwilligers de verbindende schakel vormen tussen gedetineerden, slachtoffers en maatschappij. Het justitiepastoraat brengt vanuit haar binding van kerken met de maatschappij gedetineerden al vroegtijdig in contact met vrijwilligers om zo de drempel aan het einde van hun straf te verlagen om verder begeleid te worden door (nazorg)vrijwilligers en aansluiting te zoeken bij een kerkelijke gemeente.

6. Contacten met vrijwilligers

Naast de geestelijke verzorgers in dienst van de Dienst Geestelijke Verzorging, werken dus ook vrijwilligers in de bajes. Zij vormen een 'uitgestoken hand' vanuit de samenleving en voorkomen daarmee een godsdienstig, sociaal en maatschappelijk isolement. Vrijwilligers doen geen werkzaamheden die tot de kerntaken van de geestelijke verzorger behoren. Voor deze vrijwilligers (kerkvrijwilligers, gespreksgroepvrijwilligers, bezoekvrijwilligers) zijn de geestelijk verzorgers in de inrichting het aanspreekpunt. Zij coördineren het vrijwilligerswerk en coachen de vrijwilligers bij het uitvoeren van hun werk. Ook in het protestants justitiepastoraat zijn veel vrijwilligers vanuit de kerken actief. Bezoekvrijwilligers, kerkvrijwilligers, gespreksgroep vrijwilligers. Zij nemen deel aan de kerkdiensten en de gespreksgroepen. Ook worden zij ingeschakeld voor persoonlijke bezoeken. Vrijwilligers zijn van grote betekenis voor de gedetineerden en voor de kerk in de gevangenis. Zij maken met hun aanwezigheid aan de gedetineerden letterlijk duidelijk dat zij voor de kerk er helemaal bij horen en niet afgeschreven zijn. Zij maken tastbaar wat in de kerk beleden wordt: "Ik geloof een heilige, algemene, christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen". Ook doorbreken zij de geslotenheid van het gevangenisleven. Zij helpen bij de voorbereiding van de kerkdienst, maken de kerkruimte sfeervol, schenken koffie en thee, maken een praatje met de gedetineerden, helpen buitenlandse gedetineerden tijdens de dienst met het vertalen van de preek, bieden een luisterend oor. Door de aanwezigheid vrijwilligers – mensen die van buiten komen - zijn de gedetineerden niet "alleen" in de dienst. Vrijwilligers geven aan het hele gebeuren een andere, ontspannen sfeer.

7. Rol van de kerken

Er zijn nog veel kerken die voor ex-gedetineerden een te hoge drempel hebben om hen gastvrij te kunnen onthalen. Eerlijk gezegd zouden die kerken zich geen raad weten als een ex-gedetineerde zo maar de kerkdienst zou bijwonen. Niet alleen door die bepaalde cultuur in de kerk, maar ook door het intellectuele niveau van praten en preken die voor de meeste ex-gedetineerden te moeilijk is om te begrijpen, voelen ex-gedetineerden zich buitengesloten en voelen zij zich

niet op hun gemak. Het is jammer als dit voor veel ex-gedetineerden een struikelblok vormt, terwijl zij in de periode dat zij vast zaten juist het geloof in God (opnieuw) ontdekt hebben. Voor ex-gedetineerden is het belangrijk dat zij zich aansluiten bij een kerk om het (prille) geloof te versterken en nieuwe relaties met medegelovigen aan te gaan. Want geloven doe je samen. Geloven is een sterke relatie met God en mensen die ex-gedetineerden kunnen weerhouden om terug te vallen in criminaliteit. Daarom is het voor ex-gedetineerden van levensbelang dat zij zich aansluiten bij een kerk en weer leren omgaan met mensen (medegelovigen) die hen kunnen steunen en helpen bij het leven van alledag. Volgens Jan Eerbeek kan de kerk een belangrijke bijdrage leveren aan het doorbreken van de criminaliteitsspiraal.¹¹

De gevestigde kerk moet zich bewust worden dat zij in navolging van haar Heer en Heiland oog krijgt voor de "tollenaars en de hoeren"¹² in onze maatschappij en voor hen haar deuren opent. Gelukkig bestaan er sinds 2002 Kerken met Stip die juist hun deuren wagenwijd open zetten voor ex-gedetineerden. Paul Oskamp – één van de oprichters van Kerken met Stip – zei bij zijn afscheid "dankbaar en trots te zijn, dat mensen die in de knel zijn geraakt kunnen rekenen op geborgenheid en respect, een huis voor de ziel en een goed netwerk kunnen vinden. Het is opvallend dat het aantal kerken groeit die ruimhartig hun deuren open stellen voor ex-gedetineerden en ook andere groepen binnen haar kerkmuren haalt."¹³

Het is belangrijk dat er veel vrijwilligers werken vanuit die kerken met Stip in een huis van bewaring of gevangenis en daar binnen al contacten leggen met gedetineerden. Hierdoor wordt het na hun detentie voor ex-gedetineerden een stuk gemakkelijker om zich bij die kerken aan te sluiten, omdat zij de mensen uit die kerk al kennen.

8. Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de verschillende rollen van de protestants-christelijk geestelijk verzorger aan de orde geweest. Al die verschillende diensten hebben gemeen dat het gaat over zinfragen en het geloven in God, waarbij gedetineerden behoefte hebben om hierbij begeleid te worden. Ook de waardevolle bijdragen van vrijwilligers in het werk van het herstelgericht justitiepastoraat (en de rol van bemiddeling door vrijwilligers in het proces van vergeving) maakt duidelijk dat zij een verbindende factor met de maatschappij zijn en gedetineerden kunnen helpen bij de terugkeer in de maatschappij. De rol van de kerken zijn voor de terugkeer van gedetineerden in de maatschappij van belang omdat zij als het ware een 'huis voor de ziel' bieden waarin gedetineerden kunnen verblijven en met andere mensen relaties kunnen aangaan. Het spannende is om te ontdekken of het christelijk geloof voor ex-gedetineerden een bijdrage levert aan de terugkeer in de maatschappij. In het volgende hoofdstuk komen zij nu aan het woord.

¹¹ Eerbeek, Jan. *Een misdadiger is meer dan zijn delict*. p. 138.

¹² De kwetsbare en gestigmatiseerde mensen in onze maatschappij waar Jezus juist oog voor heeft.

¹³ Zie: <http://www.kerkenmetstip.nl>